
Darko Polšek, *Zapisi iz treće kulture*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003, 326 str.

Biti izvan ustaljenih tokova znanosti, hipotezama, načinom pisanja ili prezentacijom rezultata rada, izborom tema i sl., vrlo je nezahvalna stvar. Riskirate biti prozvani čudakom i šarlatanom, što iako ima određenu draž, vrlo teško može dovesti do osobnog napredovanja, jer obično ruši ugled, a samim tim i institucionalnu potporu znanosti iz koje izvorno dolazite. Iako je pomodni zahtjev za interdisciplinarnošću ponešto olabavio formalne okvire znanstvenih disciplina, još uvijek postoji opreka između dva suprotstavljena bloka, dvije znanstvene kulture, koje obično nazivamo “društveno-humanističkom” i “prirodnoznanstvenom”. Ova prva kultura tradicionalno je uključivala društvene znanosti, filozofiju, književnost i umjetnost i sebi je odredila primat u objašnjavanju društvene relevantnosti i vrijednosti različitih životnih fenomena. Pripadnici druge, prirodnoznanstvene kulture, vrlo su rijetko pokušavali progovoriti o važnijim društvenim problemima, pa čak i ako su se ticali njih samih i njihova rada. Razloga za ovakvu situaciju ima mnogo, od povijesno-znanstvenih, do čisto trivijalnih “ne bih se štel mešati” argumenata. No ovakvo stanje urodilo je jednom neugodnom činjenicom, nesumjerljivošću dvaju diskursa. U vremenu povećane informiranosti, nerazumijevanje, pogotovo teorija i rezultata prirodnih znanosti, može dovesti do pomutnje u javnosti. Ovo postaje problemom tim više što pripadnici “prve kulture” često vrlo malo znaju o prirodnim znanostima i tehnologiji, čime se neki čak i ponose. Srećom, postoje pripadnici “druge kulture” koji počinju preuzimati forme pisanja pripadnika “prve kulture”, najčešće u svrhu populariziranja znanosti i dopiranja do ušiju javnosti. Stvara se “treća kultura”, kultura znanstvenika koji osim populariziranja znanosti, daju odgovore na suvremena društvena pitanja, odgovore koji su rezultat različitog načina razmišljanja i problematskih preokupacija od onih “prve kulture”.

Knjiga Darka Polšeka *Zapisi iz treće kulture* pokušava upravo to. On je jedan od rijetkih pripadnika “prve kulture” u Hrvatskoj koji određenu “društvenjačku” kratkovidnost pokušava ispraviti prirodnoznanstvenim naočalama, a sama knjiga zbirka je osvrta na veliki broj tema iz znanosti, ekonomije, popularne kulture i umjetnosti. Vrlo je teško uspostaviti ovakvu različitost, pa autor odustaje od toga na samom početku. Kako forma i teme knjige balansiraju na tankoj liniji između prirodnoznanstvenog i društvenjačkog, “ozbiljnog” i popularnog, Polšek u predgovoru daje uputu da bi se ona trebala čitati kao svojevrsni intelektualni dnevnik jednog “knjiškog čovjeka”. Ona je zapravo zbirka zapisa koji su se pojavljivali u manje ili više sličnom obliku po raznim časopisima, različitim po tematici i ciljanoj publici. Stoga i sama forma zapisa varira. Neki od njih su samo kratke recenzije knjiga koje autor smatra zanimljivima, dok su drugi sustavniji i argumentiraniji prikazi određene problematike. Tekstovi imaju često neodređene i dvosmislene naslove, s podnaslovom kojim autor objašnjava svoju namjeru. Ovo je nesumnjivo dobar marketinški potez, a najbolji primjer je sljedeći naslov: “Imaju li Amerikanci razloga za strah od Hrvata? – u kojem se tvrdi da nemaju.”

Prvi, tematski najzaokruženiji dio knjige zove se “Bogatstvo naroda” u kojem Polšek daje za hrvatske prilike vrlo radikalne i alternativne odgovore na ekonomska pitanja. Zastupnik *laissez-faire* kapitalizma, pozivajući u pomoć duhovne oce Hayeka i Friedmana, pokazuje zašto država predstavlja najlošijeg vlasnika, koji je odnos kapitalizma i slobode, koji su uzroci siromaštva i koja je vrijednost znanja. Zajedno s

nekim tekstovima iz drugih poglavlja, posebno o privatizaciji visokog školstva, ovo je poglavlje sigurno najkontroverznije. Posebno zanimljiva činjenica jest autorova svijest o nemogućnosti primjene nekih neoliberalnih recepata u Hrvatskoj, zbog neprestanog "kašnjenja" hrvatskog razvoja. Dok su zapadna društva prešla određeni razvojni put, hrvatsko društvo jednostavno nije doseglo neke niže stepenice. "Zbog dugoročnih socijalnih prava koje je komunizam barem djelomično ispunjavao, logika monetarizma i *laissez-fairea* u Istočnoj Europi kratkoročno nema mnogo šansi za opstanak. Unatoč našoj 'načelnoj' opravdanosti, trenutačno ukidanje socijalnih prava izazvalo bi pravu revoluciju", tvrdi Polšek.

Sljedeće poglavlje samim naslovom pokazuje množinu tema koje su zastupljene, bez pretjerane potrebe za zajedničkim nazivnikom. Ono je naslovljeno: "O maslinama, puškama, bacilima, satovima, brodovima, vjetrovima i vjetrometinama". Ovdje su podjednako zastupljene biotehnologija, trgovina ljudskim organima, biogeografija, globalizacija, neoliberalizam, demokracija i mnogi drugi pojmovi, a sami tekstovi, iako tematski različiti, dosljedno pokazuju autorovu upućenost.

Treće poglavlje, "Treća kultura – drugi čin", osim teorijskog uvoda i objašnjenja pojma treće kulture, donosi tekstove o šezdesetosmašima, yuppieima, generaciji X, Oliveru Saksu, ekonomiji i drugome, pokazujući istinski *patchwork* "treće kulture". No, po mom mišljenju, središnji tekst ovog poglavlja jest onaj o Sokalovoj psini, poznatoj podvali fizičara Alana Sokala društvenjačkoj zajednici. Zabivši bodež u samo srce tradicionalnog "društvenjaštva", u teoriju društvene konstrukcije, Sokal je najbolje pokazao odrednice treće kulture; znanstveno raskrinkavanje predrasuda i metastaziranih teorija koje su izgubile doticaj sa stvarnošću. Slična kritika je pokazana i u tekstu o natječaju za najbolji filozofski tekst gdje su laureati mahom pisali nerazumljive, pomodne radove.

Slična tematska raznolikost nastavlja se i u četvrtom poglavlju "žarači, Darwinove ljestve i dimne zavjese", a govori se o manje poznatim epizodama iz života filozofa, *fuzzy* logici, socijalnoj konstrukciji, umjetnoj i emocionalnoj inteligenciji, Platonu, Saganu, Popperu i još koječemu. No zaključni dio knjige, nakon razmatranja biotehnologije i ljudske budućnosti, ponešto je turoban. Većina tekstova nastala je prije 11. rujna i sam autor je svjestan kako je oštrica liberalnog optimizma (ili optimističnog liberalizma) otupjela. Njegovim riječima: "Možemo sa žaljenjem konstatirati da su liberalne ideje, koje su početkom devedesetih godina XX. stoljeća bile tako revolucionarne, i koje su Americi pružale onu kompetitivnu prednost (a ne puko ulaganje u elektronsku industriju), u stvarnom svijetu bačene u *knock-down*." No, mislim da je ovo jedna od rijetkih stvari u kojoj autor nije uspio. Pesimistični i osobni ton posljednjih stranica nije zasjenio ostatak. A evo i zašto.

U uvodu Polšek tvrdi da *Zapisi iz treće kulture* mogu imati propedeutičku vrijednost, kao kompendij ili mozaik autora i ideja. I stvarno, pogledavši kazalo imena, pokušao sam zamisliti sve te različite ljude na okupu: Thomas i Milton Friedman, Groucho i Karl Marx, Wittgenstein, Popper, Fukuyama, Sacks, poprilično šareno društvo. No za ovo "svaštarenje" bolji izraz od "propedeutičkog" bilo bi "motivirajuće", izazivanje želje da se sva ta djela pročitaju, da se upoznaju teorije, prijepori, diskursi. Ova knjiga stvarno motivira, budi žar za raspravljanjem o svemu, žar svojstven nadobudnim studentima. Zbog toga smatram da kao što znanstvenu teoriju ne obara jedan protuprimjer, tako ni primamljive i motivirajuće ideje ne mogu biti izbrisane jednim, ma kako mučnim događajem – terorističkim činom. Da je Polšek kojim slučajem o ovim temama pisao suhoparnije, manje intimistički i bez doze idealizma, možda bi njegove zaključne primjedbe posjedovale veću dozu uvjerljivosti.

Poseban 'štih' knjizi daju i fotografije Ivana Posavca i Mia Vesovića. Naoko potpuno različite i razbacane po knjizi bez smisla i veze s tekstom, one su samo još jedan

osobni pečat, slike iz albuma intelektualnog života, no ipak s dozom provokacije, ironije, još jedan nekonvencionalni element Polšekove argumentacije, element 'treće kulture' *par excellence*.

No, ova strast za sveobuhvatnošću ima i nekih nedostataka. U Polšekovim tekstovima vidljiva su ponavljanja, čak i čitavih rečenica. Ovo nije čudno jer su tekstovi o sličnoj tematici nastajali u različito vrijeme i za različite medije. Neki pojmovi ostali su neprevedeni iz autorove primarne literature na engleskom jeziku, a u tekstu o generaciji X Polšek kao autora ove kulturne knjige u nekoliko navrata navodi Aarona Couplanda, iako ju je napisao Douglas Coupland, kojega je Polšek vjerojatno zamijenio sa skladateljem Aaronom Coplandom. Isto tako, za razumijevanje nekih tekstova bilo bi dobro znati gdje su izvorno objavljeni i kojim povodom.

Zapisi iz treće kulture Darka Polšeka neće nam pružiti udžbeničko znanje, čak niti rekonstrukciju određenih znanstvenih teorija. No oni će nam omogućiti uvid u raznolikost tema i motivirati nas da izgrađujemo vlastitu intelektualnu povijest, ispisujemo vlastiti intelektualni dnevnik. Postoje različite podjele knjiga, no meni se sviđa podjela na one koje bismo nosili na pusti otok i one druge. Ove prve nose pečat različitosti i osobnosti. Takvi su i *Zapisi iz treće kulture*.

Dario Pavić

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Ulica grada Vukovara 68
HR-10000 Zagreb
dpavic@hrstud.hr

Stephen Jay Gould, *Čovjek po mjeri: kvocijent inteligencije i druge zablude*, prevela Mirjana Paić Jurinić, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003, 438 str.

1282 grama. Toliko je bio težak mozak američkog pjesnika Walta Whitmana, stvarajući probleme zagovornicima teorije mjerenja mozga u Sjedinjenim Američkim Državama, budući da je bio daleko ispod prosjeka od oko 1400 grama. Problem je bio sljedeći: kako tako inteligentan i kreativan čovjek ima malen mozak? Ovo je samo jedan od mnogih zanimljivih podataka koji se mogu naći u knjizi Stephena Jaya Goulda *Čovjek po mjeri* [*The Mismeasure of Man*] u kojoj on analizira dugu i burnu povijest biološkog determinizma, kojeg definira kao traženje genske osnove ljudske prirode [364]. Posebnost Gouldove analize je u tome što za predmet svoje kritike ne uzima trenutačno popularnu literaturu iz tog područja, već argumente usmjeruje prema radovima glavnih predstavnika biološkog determinizma poput Louisa Agassiza, Samuela G. Mortona, Paula Broca, H. H. Goddarda, Lewisa M. Termana, R. M. Yerkesa, Cyrila Burta i drugih. Autor nastoji, argumentacijom utemeljenoj na otkrivanju nelogičnosti i pristranosti u samom načinu rada pojedinih autora, srušiti temelje biološkog determinizma, dovodeći u pitanje i sve druge teorije nastale na tim osnovama kao što su znanstveni rasizam i rasno rangiranje.